

Sprehodi po knjižnem trgu

Ana Geršak

Tomo Podstenšek: Kar se začne z nasmehom.

Maribor: Litera (Knjižna zbirka Litera), 2020.

Takole implicirano nadaljevanje naslova se lahko izteče le v dve skrajni smeri: v (še večji na)smeš ali v solze. In kdor pozna Podstenškov opus, verjetno že sluti, da se namig iz naslova bolj nagiba k drugi možnosti – ali vsaj delno. Pot do “sreče” (ali vsaj neke resignirane, spokojne brezbriznosti) pelje tudi skozi solze. In Feliks Golob ima 81 milijonov razlogov, da mu jih ne zmanjka.

Podstenškova specialiteta je postavljanje običajnega “malega človeka” – tipčka v poznih dvajsetih/zgodnjih tridesetih, ujetega v družinske ali družbene (ali oboje) sponse, ki od življenja nima kakšnih hudih pričakovanj, definitivno precenjuje svojo inteligenco in bi ga v manj prizanesljivih časih najverjetneje označili kar za luzerja – v neobičajne situacije, v katerih mu nato dopušča, da se po svoje (a vseeno nadzorovano) razrašča, in opazuje, kako se znajde. Ko sem prebirala stare kritike, ki sem jih pisala za nekaj Podstenškovih del, sem ugotovila, da se skoznje vztrajno vleče teza o eksperimentu, do te mere, da nisem več prepričana, ali tej prozi ne dam dihati in jo tlačim v že izdelan okvir ali pa je dejansko nekaj na tem. V duhu sprave bi rekla, da je resnica verjetno nekje vmes. Zasnove avtorjevih zgodb se mi večinoma zdijo zelo obetavne, eksperimentalnost (družbeno

ali psihološko – ali oboje) pa prepoznavam v strogo nadzorovanem okolju, po katerem se giblje protagonist. Avtor se namreč vsakič zelo dobro pozanima o vseh možnih pravnih, medicinskih, tehničnih ipd. realijah, ki nato uokvirjajo protagonistovo delovanje. V *Dvigalu*, na primer, je bil to tehnični vidik delovanja dvigala, dotok kisika, pravilnik delovanja varnostnikov in policije, racionalizacija vode in hrane ter fiziološki odzivi na to; v *Sodbi ljudstva* je šlo za podrobni opis komunikacije članov odporniškega gibanja, izdelovanje domačega razstreliva, v *Tihožitju z mrtvo babico* za pravni in finančni (in čustveni) vidik dedovanja. Podstenšek je zgodbar, njegove zgodbene zasnove obljublajo nekaj drugačnega, ima pa tudi že preverjen način uvajanja lika v prostor po logiki teza-antiteta-sinteza. V teznem delu predstavi protagonista v njegovem naravnem okolju, prostor, v katerem se je gibal že pred začetkom zgodbe. Antiteza je zaplet, element destabilizacije protagonistovega rutiniranega vsakdana, dodatek, ki sproži kemijsko spremembo v njegovem načinu delovanja. Končna sinteza bi torej morala biti nadgradnja, ki je neredko vsaj malo didaktična, v smislu, da se posameznik iz takšne izkušnje ne more vrniti drugačen kot spremenjen. In tu se običajno zaplete, *Kar se začne z nasmehom* pa ni izjema.

Gre za delo, ki za izhodišče jemlje predstavo o moči informacije, tudi ko je ta lažna. “Realnost vzroka je pravzaprav nepomembna, pomembno je, da je realna posledica.” Fenomen *fake news*, pretopljen v literarno delo in prestavljen v slovensko okolje, obogaten z lokalnimi posebnostmi, kot so na primer fovšija in (neupravičeni) občutek kolektivne pravice do individualnih zaslug. Podstenškovi romani so pogosto personalni, individualni, v smislu, da se odvijajo skozi pogled in doživljanje enega junaka, na katerem sloni celotna pripoved. Kar se na neki način sklada z logiko eksperimenta: Podstenška kakor da zanima reakcija izbranega subjekta na zunanje pojave, ne pa toliko njihovo usklajevanje. V tem svetu je protagonist v celoti (in deterministično) produkt svojega okolja, na katerega sam niti nima pretiranega vpliva. Predstavlja reaktivni, in ne aktivni naboj, kot tak pa je pogosto žrtev okoliščin, in tudi ko se zdi, da jemlje zadeve v svoje roke, je to le začasni odmik od zastavljene poti. Prav ta “odmik” pa je v *Kar se začne z nasmehom* posebej intriganten in – vsaj začasno – odpre možnost drugačnega preobrata. Roman namreč izvede nepričakovano preobrazbo lika iz tipičnega slovenskega (prosto po mazzinijevski klasifikaciji iz poznih devetdesetih) protagonista v veliko bolj polnokrvnega in intrigantnega antagonist, ki se končno odloči, da bo zadeve vzel v svoje roke in situacijo obrnil sebi v prid.

Razlog za preobrazno Feliksa Goloba je, tako je nakazano, bolj "družben" kot individualen. Novopečeni milijonar (81 milijonov ali koliko že) je kot lakmusov papir, iz ljudi izvleče najslabše. Nekateri igrajo na struno usmiljenja (mati samohranilka z dolgovi za še nerojeno hčer ali nekaj podobnega), drugi na sorodstvene vezi (razne mrzle tete pa hladni bratranci iz petega kolena), tretji na mecenstvo (talent, ki potrebuje borih pet tisočakov, da se lahko končno razkrije), četrti pa se zanašajo na grobo silo in izsiljevanje za namišljene zasluge iz časa osnovne šole (lepi časi, ko je bilo treba bežati pred letečimi kredami). Peti molčijo in računajo na sadove dolgoletnega prijateljstva, in seveda je v Podstenškovem literarnem svetu prav to najbolj nevarno. A Feliks se niti ne trudi preveč, da bi se nevarnosti ognil, nasprotno: medijski pomp ga požene v (iz romanesknega vidika) nadvse obetavno maščevalno akcijo, ki pa se nima priložnosti zares razrasti – eno srečanje s psevdoiznajditeljem, obisk garažne hiše pa ena hitra (in neuspešna) avanturica na veceju, nekako po logiki hitre in izpraznjene potrošniške konzumacije, pa vendar disproporcionalno malo glede na tegobe, ki jim je podvržen v prvih dveh tretjinah romana. In razen tega kratkotrajnega izbruha vitalizma se njegove tegobe še kar poglobljajo, celo do te mere, da se v nekem trenutku luči žarometov (upravičeno) preusmerijo na inšpektorja Belčiča. S tem pa se preobrazi tudi prvotna zasnova romana, ki zdaj ni več fokusirana na vzpone in padce *wannabe* milijonarja, temveč postane prej nekakšna *wannabe* kriminalka (in na tej točki se je mogoče smiselno vprašati, ali ni protagonistov priimek nekakšen namig ...). Feliks Golob se mora nato vseeno podrediti narativni logiki in se (znova) vzpostaviti kot protagonist na najbolj neverjeten način, saj se iz vzkipljivega, impulzivnega reaktivca naenkrat prelevi v prvaka v logičnem sklepanju. Se pa razkol med Golobom in Belčičem sprevrže v nekakšen antipod med digitalnimi in analognimi časi. Belčič verjame v vednost in v to, da "ni nepotrebnih podatkov. So samo podatki, ki še niso prišli prav," Feliksu pa se ves ta kraval zgodi ravno zato, ker ga zafrknejo mediji, ker so njegovi osebni podatki javno dostopni in se mu lahko na domači naslov, mobi ali elektronsko pošto oglasi vsak gumpec, ki bi rad del njegove pogače. A ta zgodbeni nivo ni v celoti izkoriščen.

Kar se zgodi z nasmehom ima potencial za resnično dober roman. Zminira ga neka tiha didaktična oziroma moralistična tendenca, da se zlo ne spleča, pri čemer spregleda, da Feliks že v štartu ni bil zasnovan kot zgleden lik. Nasprotno, Feliks je že od začetka nekam zagrenjen, smili se samemu sebi, tarna nad tem, kako težko je skrbeti za hčerko (na to, kako težko je šele njegovi ženi, niti ne pomisli, sicer pa je z njegove perspektive ta tako ali

tako prikazana kot še ena stereotipna zateženka ...). Vseeno se zdi, da je Feliks skozi narativo uokvirjen kot lik, ki naj bi vzbujal predvsem sočutje, njegova odločitev, da bo vzel usodo v svoje roke, pa je pospremljena s simboliko, ki ne dopušča dvoma o tem, da gre za napako: in tako se v trenutku, ko želi Feliks Golob pokazati, "iz kakšnega materiala" je, na cesti znajde "speštano truplo goloba". Kar je vsaj malo škoda, Feliks maščevalec je precej bolj razgiban in transparenten lik kot pa Feliks tarnač, ki prav tako goji nekaj problematičnih vidikov svojega drznejšega protipola, le da jih (ne)spretno skriva za masko dobrega partnerja/očeta/delavca/prijatelja. Na koncu ga seveda sesuje občutek krivde, a takrat njegov prostor že prevzame inšpektor Belčič, ki bi si glede na karizmo zaslužil več prostora.

Podstenškov roman ima tisto moč suspenza, ki sili v ugibanje o nadaljevanju. Je Feliks Golob dejansko takšna zguba ali nekdo, ki tak imidž goji z namenom, da bi prikril svojo resnično naravo? Kako daleč je pripravljen iti v svojem maščevalnem pohodu? Roman skuša po dveh tretjinah ujeti svojega prehitevajočega junaka, srečata pa se na pogorišču rokohitrške kriminalke z elementi življenjske modrosti: nikogar zares ne poznamo, niti sebe, kaj šele prijatelje, ki se lahko že jutri prelevijo v sovražnike.

Feliks Golob se vrne v izhodišče. Protagonist se je začasno spremenil, a okoliščine so ostale iste, tako da se jim mora končno tudi sam znova podrediti in se vrniti v prvotno stanje. Napredka ni, je samo stagnacija z vpadi začasnih sprememb. Je pa vmesni potencial dogajanje temeljito razgibal in vsaj nakazal možnost sprememb.